

KOHTI PAKOTTAVAN KONTROLLIN KRIMINALISOINTIA

Mitä pakottava kontrolli on?

Pakottava kontrolli on pitkäkestoista henkistä väkivaltaa. Se koostuu useista eri osatekijöistä. Uhri voidaan eristää, hän voi olla jatkuvan uhkailun kohteena, hänen pukeutumistaan, käyttäytymistään tai rahankäyttöään voidaan kontrolloida. Myös fyysisellä ja seksuaaliväkivallalla uhkaaminen voivat olla kontrollin keinoja. Tekijöitä voi olla yksi tai useampia.

Pakottavaa kontrollia käyttävä henkilö pyrkii ottamaan toisen ihmisen täysin määräysvaltaansa. Tällaisen kontrollin alla elävällä ei ole mahdollisuutta harjoittaa itsemääräämisoikeuttaan. Yritys vapautua kontrollista voi altistaa vakallekin väkivallalle.

Seuraukset uhrin henkisellet, seksuaaliselle ja fyysiselle terveydelle ovat vakavat. Teot ovat omiaan aiheuttamaan uhrissa pelkoa ja voimakasta ahdistusta. Uhrin todellisuuden taju saattaa hämärtyä.

Pakottava kontrolli on yksi sukupuolistuneen väkivallan muoto ja se voi toteutua lukuisissa eri suhteissa ja yhteisöissä.

Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa -tutkimus (Tilastokeskus, 2022) osoitti, että henkisen parisuhdeväkivallan kokemukset ovat väestössä erittäin yleisiä. Henkistä väkivaltaa oli kokenut kumppanin taholta elämänsä aikana vähintään kerran 49,7 prosenttia parisuhteessa olleista naisista ja 41,4 prosenttia miehistä. Mitä vakavammasta henkisestä väkivallasta oli kyse, sitä enemmän se **kasautui naisille**. Tutkimus osoittaa lisäksi, että henkinen väkivalta ei useinkaan jää yhteen kertaan.

Henkinen väkivalta on yleisin **lapsiin kohdistuvan** väkivallan muoto, jolla on lukuisia haitallisia ja kauaskantoisia vaikutuksia. Kouluterveyskyselyn (2021) mukaan vanhemmiltaan tai muilta lapsesta huolta pitäviltä aikuisilta henkistä väkivaltaa vuoden aikana kertoi kokeneensa luokka-asteen mukaan 24–33 prosenttia lapsista ja nuorista. Tytöt kokevat poikia enemmän seksualisoitunutta väkivaltaa sekä henkistä tai fyysistä väkivaltaa perheessä. Olosuhteet ja vähemmistöstatus vaikuttavat myös väkivallan riskiin. Esimerkiksi lapsen pitkäaikainen sairaus tai vamma lisää lapsen riskiä joutua kaltoinkohdelluksi. Kouluterveyskyselyn (2019) mukaan useampi kuin kaksi viidestä sateenkaarinuoresta oli kokenut henkistä väkivaltaa vanhempien tai muiden huolta pitävien taholta.

Lasten kanssa työskentelevät sosiaalityön ammattilaiset eivät kuitenkaan aina riittävästi tunnista henkistä väkivaltaa työssään. Lapsiin kohdistuva henkinen väkivalta tulee lastensuojelun tietoon useimmiten lastensuojeluilmoituksissa. Väkivallan kuvailu kuitenkin häviää vähitellen asiakirjoissa ja huostaanotto perustellaan usein lapsen omalla oireilulla tai käyttäytymisellä ilman taustatekijöiden huomiointia.

Pakottava kontrolli voi ilmentyä myös muissa suhdemuodoissa kuin pari- tai lähi-suhteissa, samaa sukupuolta olevien suhteissa ja kohteena voi olla kuka tahansa sukupuolesta tai iästä huolimatta. Se voi olla osa **hengellistä väkivaltaa**, jota käyttävät uskonyhteisön johtajat. Sitä voi esiintyä myös erilaisissa **hoivasuhteissa** – tutkimukset osoittavat, että vammaiset naiset ovat haavoittavien olosuhteiden takia erityisessä riskissä joutua pakottavan kontrollin kohteeksi. Perheenjäsenen, sukulaisten tai laajemman yhteisön harjoittama pakottava kontrolli on keskeinen osa niin kutsuttua **kunniaan liittyvää väkivaltaa**. Tällöin se saattaa alkaa jo uhrin lapsuudessa. Pakottavaa kontrollia esiintyy myös pakkoavioliitoissa ja ihmiskaupassa.

Eri olosuhteissa ja väkivallan muodoissa ilmenevän pakottavan kontrollin yleisyysarvioita ei ole koottuna tai saatavilla.

Seuraukset yksilölle ja yhteiskunnalle

Toistuvan henkisen lähisuhdeväkivallan tiedetään olevan vähintään yhtä haitallista kuin fyysisen. Vanhempien välisen väkivallan näkeminen vaikuttaa haitallisesti lasten kehitykseen ja hyvinvointiin. Terveyshaittojen on havaittu kestävän pitkään, eivätkä ne lopu heti väkivallan päättymisen jälkeenkään. Tutkimusten mukaan parisuhdesurmia on edeltänyt usein muun väkivallan ohella pakottava kontrolli, ja se ennustaa surmaa vahvemmin kuin edeltänyt fyysinen väkivalta.

Yksilön kokema pitkäkestoinen, toistuva henkinen väkivalta heijastuu myös työelämään. Pakottavan kontrollin seuraus voi olla lisääntyneet sairaspotilaat tai työttömyys. Väkivallan varhainen tunnistaminen laskee yhteiskunnalle väkivallasta koituvia kustannuksia. Pakottavan kontrollin seurauksena päihteiden ongelmakäyttö ja riski yrittää itsemurhaa kasvavat. Ulospäin ainoa merkki pakottavasta kontrollista saattaa olla uhrin oireilu. Palveluissa harvoin tunnistetaan oireilun taustalla vaikuttavaa henkistä väkivaltaa, mikä estää uhrien avun saamista.

Tällä hetkellä lapsiin kohdistuvan henkisen väkivallan rikosoikeudellinen suoja on heikko. Lapsille väkivallan uhka, väkivallan todistaminen ja väkivallan kokeminen ovat merkittäviä riskitekijöitä, jotka voivat aiheuttaa vakavia kehityksellisiä viiveitä, somaattisia sairauksia, keskittymisvaikeuksia tai ahdistusta oman vanhemman turvallisuudesta. Lapsena koetun lähisuhdeväkivallan tiedetään vaikuttavan haitallisesti uhrien terveyteen ja hyvinvointiin vielä aikuisiässäkin. Vaikutukset korostuvat pitkäkestoisen pakottavan kontrollin ollessa kyseessä. Pakottavan kontrollin kriminalisoinnilla luodaan raja sille, missä menee raja lasten kontrolloinnissa kasvatuksessa.

Pakottava kontrolli aiheuttaa inhimillisen kärsimyksen lisäksi kustannuksia.

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan vuonna 2022 tekemän julkaisun mukaan lähisuhdeväkivallan uhriksi tunnistettujen sosiaalipalveluiden kustannukset ovat noin 60–90 prosenttia ja oikeuspalveluiden noin 70 prosenttia korkeammat kuin ei-väkivaltaa kokeneilla. Naisten kokeman fyysisen parisuhdeväkivallan suorat lisäkustannukset terveydenhuollolle ovat tutkimusten mukaan 150 miljoonaa euroa vuodessa. Kun henkisen, pakottavan kontrollin kaltaisen lähisuhdeväkivallan aiheuttamat kustannukset lasketaan mukaan, ovat vuosittaiset lisäkustannukset julkiselle terveydenhuollolle 861 miljoonaa euroa. Tästä arviosta puuttuvat muussa kuin perhe- tai parisuhteessa tapahtuvan pakottavan kontrollin aiheuttamien terveyshaittojen kustannukset. Kriminalisointi itsessään ei tuota säästöjä, mutta se mahdollistaa tehokkaamman, varhaisemman puuttumisen.

Kansainväliset velvollisuudet ja nykylainsäädännön puutteet

Henkisen väkivallan rangaistavuutta pohtineen selvityksen mukaan on perusteltua säätää erillinen pakottavan kontrollin rikostunnusmerkistö, jotta prosessinomainen henkinen väkivalta saadaan rangaistavaksi. Selvityksestä kävi ilmi, että henkinen väkivalta johtaa äärimmäisen harvoin rangaistukseen. Mikään rikostunnusmerkistö ei kata tällä hetkellä sellaisenaan äärimmäistä henkistä väkivaltaa, joka voi ilmetä uhrin toimintavapauden moninaisena rajoittamisena.

Suomella on ihmisoikeussopimukseen perustuva velvollisuus kriminalisoida pakottava kontrolli. Istanbulin sopimuksen 33 artikla asettaa jäsenvaltioille suoran velvoitteen kriminalisoida kansallisessa lainsäädännössään henkisen väkivallan. Suomea koskevassa maaraportissaan (2019) Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa arvioiva asiantuntijatyöryhmä GREVIO kannustaa voimakkaasti Suomea sisällyttämään rikoslakiin säännöksen, jolla kriminalisoitaisiin henkistä integriteettiä vahingoittavat teot. Myös YK:n naisten oikeuksien yleissopimusta valvova CEDAW-komitea on yleissuosituksissaan (mm. suositukset 19 ja 28) tuonut esille valtioiden velvollisuuden torjua tekoja, jotka aiheuttavat voimakasta ahdistusta tai loukkaavat seksuaalisuutta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytännön mukaan sopimusvaltioilla on velvollisuus suojella Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 3 artiklassa (kidutuksen ja epäinhimillisen, halventavan kohtelun kielto) ja 8 artiklassa (yksityis- ja perhe-elämän suoja) vahvistettuja oikeuksia. EIT:n ratkaisut osoittavat, että yksityishenkilön harjoittama henkinen väkivalta voi olla EIS 3 artiklan tarkoittamaa epäinhimillistä kohtelua.

Tuomioistuin on todennut, että valtioilla on positiivinen velvollisuus suojella henkilön fyysistä ja henkistä koskemattomuutta myös yksityishenkilöiden välisissä suhteissa, erityisesti lähisuhdeväkivallan uhrien osalta. Tässä yhteydessä tuomioistuin on todennut, että valtioilla on velvollisuus luoda oikeudellinen kehys yksilön henkisen koskemattomuuden suojelemiseksi muilta henkilöiltä.

Myös EU:n direktiivi naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta ja ihmiskauppadirektiivi tuovat uusia velvoitteita uhrien suojeluun ja riskien arviointiin.

Vaikka Orpon hallitusohjelmassa (2023) ja Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelmassa (2026–2033) kriminalisointi on mainittu selvityskohteena, selvitys on jo tehty ja tarve on ilmeinen. Nykyinen rikoslaki ei kata prosessinomaista henkistä väkivaltaa, eikä se tunnista pakottavan kontrollin monimuotoisuutta. Erilliskriminalisoinnilla muun muassa ehkäistäisiin eri väkivallan muotojen eskaloitumista hengenvaaralliseksi ja vakavia, pitkäaikaisia terveyshaittoja aiheuttaviksi. Valtioilla on huolellisuusvelvoite ryhtyä kaikkiin asianmukaisiin toimenpiteisiin estääkseen, tutkiakseen, syyttääkseen ja rangaistakseen tekoja tai laiminlyöntejä, jotka johtavat naisiin kohdistuvaan, sukupuoleen perustuvaan väkivaltaan.

Kriminalisoinnin toteutus ja suositukset

Pakottavan kontrollin kriminalisointia on käsitelty useissa tutkimuksissa ja selvityksissä, joissa on tunnistettu keskeisiä elementtejä, kuten tekojen prosessimaisuus ja niiden vaikutukset uhuriin. Määrittelyssä tulisi painottaa toistuvien tekojen seurauksia, ei yksittäisiä tapahtumia. Kuten vainorikoksessa, olisi myös pakottavan kontrollin kriminalisoinnissa ankkuroitava määritelmä toistuvien tekojen seurauksiin eli siihen mitä teko *on omiaan* aiheuttamaan uhrille.

Tunnusmerkistön tulee erottautua muista rikoksista, kuten vainosta ja pakottamisesta, mutta samalla kattaa monimuotoiset tekotavat, kuten uhkailu, nöyryyttäminen ja halventaminen. Olennaista on kirkastaa psyykkisen vallankäytön, kuten toistuvan halventamisen ja nöyryyttämisen pitkäkestoiset terveysvaikutukset, mutta myös vaikutukset uhrin tahdonmuodostukseen ja autonomiaan. Tulevan pykälän muotoilussa on huomioitava mahdollisuus useasta tekijästä.

Tutkijat painottavat myös tekotapamäärittelyn merkitystä. Tekorikosoikeus, jossa rikos muodostuu yksittäisistä teoista, ei tavoita esimerkiksi parisuhdeväkivallan tai ihmiskaupparikoksessa tyypillistä väkivallan monimuotoisuutta, toistuvuutta ja pitkäkestoisuutta.

Kriminalisoinnin tulee suojella yksilön vapautta ja itsemääräämisoikeutta, sillä kyse on vallankäytöstä, joka jää nykyisessä rikoslaissa tunnistamatta. Näyttö voi perustua muuhun kuin fyysisiin vammoihin, ja erityisen nöyryyttävä tekotapa tai syrjintä voi toimia koventamisperusteena. Vakavimmat muodot voidaan käsitellä myös pahoinpitelynä. Vapauteen kohdistuvana rikoksena pakottavan kontrollin kriminalisointi avaisi oikeudellisia mahdollisuuksia väkivallan prosessuaalisuuden ja alistavan vallankäytön elementtien huomioimiselle omana rikoksenaan.

Amnestyn Suomen osaston, Ihmisoikeusliiton ja Monika-Naiset liiton suositukset:

- **Pakottava kontrolli on kriminalisoitava**, sillä rikoslaki ei edelleenkään tavoita yksityisessä tilassa tapahtuvaa, läheisissä suhteissa tapahtuvaa henkistä väkivaltaa. Kriminalisoinnissa on otettava huomioon väkivallan prosessimaisuus sekä pitkäkestoisuus.
- Pakottavan kontrollin kriminalisoinnin yhteydessä on **uhrin ja tekijän läheinen suhde nostettava rangaistuksen koventamisperusteeksi** Istanbulin sopimuksen 46 artiklan mukaisesti. Pakottava kontrolli on väkivaltaa, jonka uhreja ovat esimerkiksi parisuhdekontekstissa myös primäärikohteen, tyypillisesti naispuolisen kumppanin, lisäksi lapset. Lapset siis eivät ole todistajia, vaan uhreja.
- **Seurannan mukaan ottaminen hallituksen esitykseen on välttämätöntä** (Skotlannin esimerkin mukaisesti). Lain vaikutuksista on raportoitava eduskunnalle, osapuolten kokemukset rikosprosessista on dokumentoitava ja prosessia on kehitettävä palautteen perusteella. Skotlannin mallin mukaisesti olisi arvioitava lähestymiskiellon tarve. Myös riskinarvioinnille on välttämätöntä luoda oikeudellinen kehys.
- Lain työstövaiheessa on **kuultava ja osallistettava** mukaan ryhmiä, järjestöjä ja tutkijoita, jotka tuntevat pakottavan kontrollin ilmiönä.
- **Koulutuksen ensisijaisuutta niin yleis- kuin erityispalveluissa on painotettava** hallituksen esityksessä. Varhainen tunnistaminen vaatii koulutusta väkivaltaa työssään kohtaaville ja ymmärrystä siitä, millaista tukea pakottavan kontrollin kohteeksi joutunut ihminen tarvitsee. Viranomaisille on vaadittava selkeitä ohjenuoria sekä koulutuksia, mutta myös tarvittavat taloudelliset resurssit.
- **Viranomaisten yhteistyötä on vahvistettava** ja moniammatillista riskiarviointia (MARAK:ia) on vaadittava kansalliseksi käytännöksi. Tämän lisäksi uhrille on tarjottava pitkäaikaista tukea elämänhallintaan sekä mielenterveyden palautumiseen.
- **Järjestöjen resurssit ehkäisevälle työlle on varmistettava**, jotta pakottavan kontrollin kriminalisointi on hyödyksi sekä yksilöille että yhteiskunnallemme. Sosiaali- ja terveysalan järjestöihin kohdistetut leikkaukset vaikeuttavat uhrin avun saamista sekä hänen tunnistamistaan.

